

Joan Baptista Xuriguera: els diversos perfils d'un home de lletres

- 17 d'abril del 2009 a les 19.30 h
- Sala d'actes de La Llacuna Centre Cultural, Andorra la Vella

Josep Camps i Arbós

Doctor en Filologia Catalana, catedràtic de llengua i literatura catalanes a l'ensenyament secundari i consultor de la Universitat Oberta de Catalunya

▲ Currículum

Nascut a Calella (Maresme) el 1963 tot i que actualment viu a Mollerussa (Pla d'Urgell). És llicenciat i doctor en filologia catalana per la Universitat Autònoma de Barcelona. Actualment és catedràtic de llengua i literatura catalanes d'ensenyament secundari i consultor de les assignatures de Literatura catalana contemporània i Treball de fi de carrera a la Universitat Oberta de Catalunya. Ha impartit la docència als IES següents: Alexandre Satorras, de Mataró (1987-1997); Josep Vallverdú, de les Borges Blanques (1997-2003), i La Serra, de Mollerussa (2003-...).

Ha realitzat estudis de doctorat, que va enllestir el 2005 amb la presentació de la tesi *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*, sobre aquest intel·lectual remarkable, però alhora oblidat, que va néixer a la localitat lleidatana de Menàrguens. Una part de la tesi va ser publicada el 2007 amb el títol de *Ramon Xuriguera (1901-1966): biografia, activitat cultural i literatura*. Pel que fa a la recerca, s'ha especialitzat en l'estudi de la literatura catalana dels segles XIX i XX. Sobre aquesta matèria ha publicat els llibres, amb Llorenç Soldevila, *El comte Arnau i el comte Mal. Tres rutes literàries* (1994) i *Amb tinta blava. Literatura catalana a les Balears i Pitiüses* (2001); i amb Roser Trilla, *Narcís Oller. La novel·la d'una època* (1997) i ha editat i estudiat autors com Jacint Verdaguer, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover, Víctor Català, Mercè Rodoreda, Ramon Xuriguera, Rafael Tasis, Agustí Bartra, Joan Baptista Xuriguera, Jaume Cabré, Màrius Serra o Àlex Susanna. També ha donat a conèixer articles i comentaris a les revistes *Els Marges*, *Revista de Catalunya*, *El Contemporani*, *Serra d'Or*, *Llengua & Literatura*, *Urc* o *Anuari Verdaguer*, entre d'altres.

Finalment, ha elaborat, amb altres companys, des de 1996, llibres de text de llengua i literatura catalanes per a l'ESO i el batxillerat, i ha impartit cursos de didàctica de la literatura al Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de Catalunya.

Introducció

La denominació *home de lletres* resulta útil per definir les persones dedicades a les humanitats en els més diversos camps. Un escriptor a qui pot aplicar-se aquesta denominació és Joan Baptista Xuriguera, un autor gairebé oblidat en els estudis literaris del nostre país. Si cerquem el seu nom en una enciclopèdia o en un diccionari de literatura, veurem que l'entrada ocupa escasses línies. Ara bé, això no vol dir que la seva figura tingui un migrat interès; ans al contrari, es tracta d'un dels més interessants intel·lectuals que van sorgir a les Terres de Ponent al llarg del segle passat. En l'actualitat, el seu nom solament és recordat per l'útil manual *Els verbs catalans conjugats*, malgrat que la seva producció abraça altres àmbits a més del de la lingüística: poesia, narrativa, teatre, història, periodisme, memòria-lística i traducció. Tot plegat ens dóna la respectable xifra de més de seixanta llibres publicats i una quinzena d'inèdits. Una intensa activitat cultural que va simultaniejar amb una activa pràctica política d'esquerres i nacionalista, sobretot durant els anys vint i trenta.

Entre les lletres i l'activisme polític

Quart fill del matrimoni format per Pau Xuriguera, masover i contramestre de la fàbrica coneguda popularment per La Sucreta, i Brígida Parramona, Joan Baptista Xuriguera va néixer a Menàrguens, un petit poble de la comarca de la Noguera, el 17 de juny de 1908. Hi visqué només un any perquè el 1909 la família es traslladà a Balaguer, i el 1913 a Lleida, arran del nomenament del pare com a conserge del Liceu Escolar, una institució d'ensenyament que introduí les innovacions pedagògiques de l'època a la capital ponentina. De formació literària autodidacta, es forjà, com assenyala a les *Memòries davant el mirall*, escrites durant el seu exili a Occitània, amb les lectures que trobava a la biblioteca de casa tant d'autors catalans (Alfons Roure, Pompeu Gener, Àngel Guimerà, Jacint Verdaguer o Antoni de Bofarull) com francesos (Alexandre Dumas o Víctor Hugo). De ben jove, començà a escriure –a 14 anys, engiponà els primers versos– i es deixà endur per la literatura, que, a partir dels divuit anys, combinà amb l'activisme polític.

La vocació literària de Xuriguera es desvetllà als anys vint. S'inicià en el món de les lletres com a articulista –signant, com féu durant la preguerra i l'exili, els textos únicament amb el segon nom– als diaris *El País* –on, emprant el pseudònim literari de Tirant lo Blanc, tingué al seu càrrec la secció "Pàgina del dia"– i *L'Ideal*, i a les revistes *Vida Lleidatana*, *Art i L'Opinió*, tot comentant qüestions de l'actualitat política, literària o artística. D'especial interès és la funció que desplegà a *Lleida*, una publicació cultural i moderna fundada el 1921 pel metge Amali Prim, de la qual el seu germà gran, Ramon, havia assumit la direcció el 1926, en plena dictadura de Primo de Rivera. Una plataforma a través de la qual s'articulà un projecte de dinamització cultural per a la capital del Segrià. Entre els textos de Xuriguera que hi veieren la llum, a banda de poemes i narracions, i que ja revelaven un escriptor amb talent, sobresurten els dedicats a l'exercici de la crítica literària, en què tractà escriptors i obres que responien als paràmetres de la més estricta modernitat i que ens dibuixen la figura d'un àvid lector embolcallat per una nodrida cultura. Hi ressenyà textos d'autors catalans com Joan Puig i Ferrer, Ernest Martínez Ferrando, Miquel Llor, Maria Teresa Vernet,

Josep M. Millàs-Raurell, Josep Navarro Costabella o Josep Pla. I també estrangers, vuit-centistes: Benjamin Constant, Liev Tolstoi, Fiodor Dostoievski, Ivan Turgenev, Charles Dickens, Thomas Hardy, o contemporanis: Stefan Zweig, André Malraux, Panait Istrat o Fedor Gladkof. A més Xuriguera, des del juliol 1928, quan el seu germà marxà a París després d'obtenir una beca d'ampliació d'estudis, menà el timó de *Lleida*; una tasca que va desenvolupar fins al 1930, quan la revista va desaparèixer a causa de la censura imperant que havia impulsat el règim monàrquic d'Alfons XIII, poc després de la desfeta de la dictadura de Primo de Rivera, ja que la publicació s'havia posicionat nítidament a favor de la República. Simultàniament, Xuriguera començà a vincular-se als partits del comunisme més heterodox: primer, el 1926, al Partit Comunista Català, encapçalat per Víctor Colomer; i el 1930, a Joventut Esquerrana, organització que es donà a conèixer a través del manifest *A la joventut lleidatana* i de *L'Espurna*, que es definia com un "Setmanari de cultura i sociologia". L'editorial del primer número en fixava la línia ideològica: "El nostre crit és: A l'esquerra no hi tenim enemics! Tota teoria política inclosa en el camp que va des d'una República Federal en avant, i tota teoria social, que admeti totes les aspiracions dels obrers, són nostres". El 1932 Xuriguera, seguint les petges del seu germà Ramon, que exercia el càrrec de secretari personal de Joan Casanovas i Maristany, aleshores conseller de Defensa de la Generalitat de Catalunya, es traslladà a Barcelona, on va dur a terme una intensa activitat política –fou membre destacat dels partits d'orientació comunista Bloc Obrer i Camperol (BOC), on ingressà Joventut Esquerrana, i Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM)– i literària. Participà en mitings i conferències i col·laborà en els òrgans del BOC: *Front*, del qual esdevingué secretari de redacció, i *L'Hora*, en què, tot oposant-se ideològicament al model burgès, defensà el règim polític soviètic des de posicions anticapitalistes, federalistes i proletaritzants. Estretament lligats als fonaments ideològics del BOC són els opuscles *L'organització de la joventut* (1931), que traïx una sincera admiració pel sistema comunista, i *La cuestión religiosa* (1932), que expressa un anticlericalisme radical. El 1933 entrà a la junta directiva i presidí la secció de Literatura i Belles Arts de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, des de la qual, amb el suport de companys bloquistes com Marc Benet, Joan Vallespinós i Julià Gómez Garcia-Ribera (conegut amb el sobrenom de *Gorkín*), organitzà cicles de literatura proletària, conferències i curssets de teatre.

Durant el període de la República Xuriguera va destacar com a narrador amb les novel·les *Desembre*, *Hilde* i *Margarit*. La primera, apareguda el dia de Sant Jordi de 1934, correspon al que determinats sectors entenen com a *literatura social*: la utilització de la realitat com a crítica al món burgès, amb una preocupació especial pel sindicalisme, i amb uns objectius de compromís, conscienciació i mobilització obrera. *Hilde*, que va veure la llum l'any següent, responia a un altre dels centres d'interès de la narrativa de l'època: la psicologia dels personatges. La tesi de la novel·la és explícita: l'erotisme i el desig de poder són els elements que guien l'home modern. Quant a *Margarit*, editada el 1959, va ser escrita poc després d'*Hilde*. Ambientada a les terres ponentines, parteix d'un fet real que l'autor reconstrueix amb una bona dosi de fantasia i de denúncia social: els esdeveniments que van dur a presidir un pastor, de qui únicament se sabia que havia mort el fill de l'amo perquè aquest

s'havia venut les terres i els ramats i, amb posterioritat, l'havia volgut treure de casa. Ara bé, aquests no són els únics textos de caràcter narratiu escrits per Xuriguera aquests anys. Tenim notícia d'obres que es van perdre en el decurs de la Guerra Civil en ser espoliat el pis del seu germà Ramon a la barcelonina avinguda de Gaudí, on les havia dipositat: les *nouvelles* *La llaçada trencada* i *Blanca*; i les novel·les *Joan i Victorina* i *Marcel Terra*. Tot i la preponderància de la narrativa, Xuriguera conreà amb eficàcia altres gèneres: el teatre, amb les peces *La ferma resolució* (escrita a inicis de la dècada) i *La meva dona és aquesta* (1935); i la poesia, amb *El cor vermell*, que el juliol de 1936 Josep M. López-Picó havia de publicar a la prestigiosa col·lecció "Publicacions de La Revista". En efecte, l'esclat de la guerra va impedir-ne l'edició i malgrat els esforços de l'autor per donar a conèixer el llibre –el presentà sense sort el 1937 al premi Joaquim Folguera– va restar més de vint anys inèdit.

Poc després d'iniciar-se la contesa, Xuriguera entrà a formar part de la comissió organitzadora de l'efímera Agrupació d'Escriptors i Artistes Socials, conjuntament amb Gorkín, Joan Baptista Acher (*Shum*), Salvador Roca i Roca, Jordi Arquer, Melcior Niubó, Francesc Serinyà, Josep Contel, Emili Sabater i Josep Comabella. L'agost de 1936 retornà a Lleida com a regidor de la Paeria en representació del POUM, després que el govern de la ciutat fos reemplaçat per un comitè municipal. Li fou encomanada la regidoria de Cultura, des de la qual municipalitzà els teatres i cinemes. Paral·lelament a les tasques administratives, Xuriguera assumí la direcció del diari *Combat*, que va néixer el 25 de juliol de 1936 com a òrgan de la Joventut Comunista Ibèrica a les Terres de Ponent. El periòdic es presentava com l'hereu directe de la història del moviment obrer lleidatà i continuador de la tradició iniciada per publicacions com *L'Espurna*. Hi publicà poemes com *Guerra i revolució a Espanya*, del qual transcrivim la darrera estrofa: "Contra el feixisme! / La lluita és a mort! / Li esclafarem la testa / o morirem lluitant. / Salut, obrers d'Ibèria! / Pensem en la victòria! / Guerra a mort al feixisme! / Després del gran triomf, / de la Revolució i de la guerra, / tindrem pau i treball / en la Unió lliure de Pobles Lliures d'Ibèria". En plena revolució estrenà el 15 de desembre de 1936, al lleidatà Teatre Victòria, el drama social *La pau regna al camp*, que va obtenir un notori èxit. Amb motiu de l'exclusió del POUM del govern de la Paeria després dels Fets de Maig de 1937, abandonà Lleida i tornà a Barcelona, on es va dedicar a la creació d'una literatura de combat amb peces breus com *Els pares dels soldats* (1937). L'octubre de 1938 dos fets colpejaren fortament la família Xuriguera com són la mort dels altres germans, Pere i Pau: el primer a 35 anys, en combat al front de l'Ebre; el segon, a 25 anys, víctima d'odis polítics, en un batalló de càstig al Perelló.

Arran de la notícia de la caiguda de Barcelona a mans de les tropes franquistes, el 26 de gener de 1939, Xuriguera decidí travessar la frontera, des del poblet empordanès de la Vajol, on havia residit els darrers mesos de guerra, i s'exilià amb la seva muller, Dolors Solà (amb qui s'havia casat el desembre de 1936), a França, a les localitats occitanes de Causade i de Montauban. Uns mesos abans ja ho havia fet el seu germà Ramon, que continuava encarregant-se de la secretaria de Joan Casanovas, que feia poc havia dimitit del càrrec de president de Parlament de Catalunya. Durant els anys que va romandre a l'exili

Xuriguera, tot i que rebutjà explícitament la ideologia marxista, mantingué en tot moment una actitud compromesa amb la catalanitat (va ser un dels fundadors del Casal Català de Montauban) que també s'evidencia en el conreu de la literatura: d'una banda, amb els textos apareguts a les revistes *Ressorgiment*, de Buenos Aires, *Per Catalunya*, de Niça, *Foc Nou*, de Tolosa de Llenguadoc o *Quaderns de l'exili*, de Coyoacán; i de l'altra, amb la redacció de l'assaig polític *El camí de Catalunya* (1945), on analitzà conceptes com la pàtria, la terra, la vida, la història, els obrers, l'escola, el catalanisme o les qüestions socials, amb la finalitat de formular un al·legat a favor de la unió de les terres de llengua catalana dins d'una federació ibèrica que englobés els pobles català, castellà, portuguès i basc; dels dos primers volums del cicle novel·lístic *La vida d'en Joan Ventura*; i del poema èpic *Indíbil i Mandoni*. Aquest darrer, enllestit el juny de 1948 (tot i que no es publicà fins al 1955), explica la història de l'enfrontament dels dos cèlebres cabdills ilergets amb els invasors romans; val a dir que la tria del tema no era gratuïta ja que podem interpretar els esdeveniments que s'hi narren com una metàfora de la resistència catalana a la dictadura franquista.

Retorn i represa infatigable

El 17 de novembre de 1948, després de superar nombroses traves administratives, Xuriguera aconseguí trepitjar, de nou, terra catalana; el seu germà, en canvi, va decidir romandre definitivament a l'exili: tot i haver-se plantejat el retorn, el motiu per no incorporar-se a Catalunya va ser, segons el seu fill Gerard Xuriguera, que "el pare no podia entendre que havia de compartir la seva vida amb els feixistes". Hi arribà amb la muller i els dos fills, Blanca i Pau, nascuts a Montauban. S'instal·là a Tèrmens, a Mollerussa, i, definitivament, a Barcelona, on treballà de professor a l'Acadèmia Kühnel –un tasca que ja havia dut a terme a l'exili quan exercí a l'Escola Espanyola i a la de cecs i mutilats de la mà dreta– i que va desenvolupar de manera paral·lela a la seva activitat com a escriptor. Les circumstàncies imperants van fer que es dediqués al periodisme (sobretot a través del *Butlletí del Centre Comarcal Lleidatà*), a la creació literària i a l'assaig. Així, en el terreny de la literatura durant la dècada dels cinquanta se cenyí al teatre en vers, amb les peces ambientades en l'antiguitat *Aníbal* (1957), *Nissia* (1957) i *Lucrecia* (1958), i a la poesia, amb la publicació del vell poemari de 1936 *El cor vermell* (1958), al qual afegí una secció amb composicions escrites després del conflicte bèl·lic. Un llibre que l'autor optà per publicar ell mateix ja que els greus problemes per què travessava el món editorial català durant el franquisme van obligar-lo a crear Publicacions Ilerda, des d'on difongué bona part de la seva producció.

La dècada dels seixanta i setanta va ser especialment fructífera per a l'obra de Xuriguera en contraposició a la vida familiar: el 1966 va morir el seu germà Ramon a Bergerac, sense haver pogut tornar de l'exili; el 1968, la seva filla Blanca a 28 anys; i el 1971, la seva mare. Va tractar, amb competència, gèneres diversos, que abracen, en certa manera, tot el ventall literari possible. Així ens trobem davant d'una poesia, senzilla però, tanmateix, d'una gran elaboració formal, amb els reculls *Les ales del vent* (1962), *Balada d'amor* (1963), *El silenci rebel* (1976) i *L'horta daurada* (publicat pòstumament el 2008) i que presenta la influència, entre d'altres autors, de Jacint Verdaguer; sobre el cèlebre poeta de Folgueroles

escriu, significativament, en el seu *Diari* el 4 d'abril de 1955: "Si diguéssim que Verdaguer és el príncep de la poesia catalana, diríem certament una veritat. Però és, encara, el mestre de tots. Ningú no ha pogut superar-lo. Ningú no ha tingut la seva força, la seva robustesa, la seva perfecció; ni tampoc, per altra banda, la seva tendresa. Els diversos gèneres poètics que ell conreà han quedat enaltits pel seu geni extraordinari". Quant al teatre, elabora peces de temàtica i intenció ben dispars com *Don Joan* (1961), recreació del conegut mite en què tracta sobre la consciència del mal; *La reina Margarida* (1967), que evidencia l'atracció pels personatges històrics; i *Capses humanes* (1971), una paràbola de costums contemporanis sobre l'automatisme i la deshumanització. També efectua incursions en el terreny de la historiografia, cosa que li va permetre divulgar una sèrie de temes en què va analitzar el que considerava episodis conflictius de la història de Catalunya amb els treballs *Aníbal a Catalunya* (1963), *Evocació de Balaguer* (1966), *Evocació de Lleida* (1968) i *Margarida de Montserrat* (1977): l'enfrontament dels cartaginesos i dels ilergetes amb l'imperi romà; la unió amb Aragó; el compromís de Casp i la biografia de Jaume d'Urgell, el Dissortat; la catalanitat de Cristòfor Colom; o l'evocació de Lleida, des d'un punt de vista més reivindicatiu que no pas costumista. Igualment és autor d'assaigs lingüístics –*Els verbs catalans conjugats* (1972) i el *Nou Diccionari de la Llengua Catalana* (1975)– en què evidencia la seva admiració per Pompeu Fabra, i literaris, com *Diccionari de poemes* (1970), del tot imprescindible per estudiar la seva concepció del fet poètic. En l'àmbit de la narrativa cal destacar el magne cicle *La vida d'en Joan Ventura*, una mena de memòries novel·lades, barreja de ficció i autobiografia, en què Xuriguera reconstrueix nostàlgicament un passat perdut per sempre, des dels anys de la infantesa fins a la diàspora republicana, i dóna, per tant, testimoniatge de l'època que hagué de viure: *El pare* (1963), *La vida nova* (1966), *El temps jove* (1967), *El núvol de foc* (1971), *Les hores heroiques* (1985), *La guerra civil* (1986) i *El pont de l'exili* (1987). Un cicle que bevia, en certa manera, d'altres cèlebres novel·les cíclics com *Les Thibault*, de Roger Martin du Gard; *Jean Christophe*, de Romain Rolland, *Chronique des Pasquier*, de George Roger Martin du Gard i *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer.

Val a dir, però, que Xuriguera, des del seu retorn a l'exili, sempre es va plànyer de la manca de reconeixement públic i institucional cap a la seva obra. En són una mostra alguna de les entrades del seu *Diari*, com la següent datada el 7 de juliol de 1963, en plena dictadura franquista: "No puc dir que la vida hagi fet de mi un home afortunat. Cada petita victòria ha estat assolida després d'una lluita encesa, d'un combat violent. Cada llibre escrit ha exigut de mi un esforç incalculable, cada obra publicada m'ha costat un sacrifici extraordinari. He caminat a poc a poc, potser amb seguretat, però lentament. I no he trobat mai el camí fàcil. El nostre món, dominat en primer lloc pels diners, no s'ha ofert mai a ajudar-me, a posar-me a les mans la satisfacció o l'èxit. Els meus amics m'han deixat caminar sol, sense donar-me la mà. És veritat que jo no m'he lligat mai a ningú, emportat sempre per una necessitat irresistible d'independència, però no he vist mai l'acció favorable d'un home que m'aplanés el camí i m'ajudés a triomfar. Què difícil és caminar pel terreny de les activitats literàries! Sol, ben sol, tot sol! Als vint anys, igual que als trenta; i als quaranta igual que als cinquanta.

Però si no he tingut la sort de veure obrir-se les portes de la popularitat, si no he rebut la satisfacció d'algun fàcil triomf, en canvi he sofert la ferida de la indiferència i el dolor de l'atac despïat. Crítiques adverses, paraules enemigues, menyspreus violents, m'han perseguit tothora i han encès el meu sofriment, per deixar-me més aïllat, a dins de la meua eterna soledat". O bé la que escriu el 17 de juny de 1968: "M'he esforçat sempre per a crear una obra que reflectís la veritat i la bellesa, amb tota la sinceritat que m'ha estat possible. He mantingut un ideal noble i elevat, sense ambicions ni egoïsmes. Però em trobo molt sol, ignorat, gairebé foraster enmig del meu poble". Com bé afirmava el seu amic Artur Bladé i Desumvila, a l'anotació del 18 de maig de 1971 del seu dietari *Viure a Tarragona*, "admirable sinceritat i admirable modèstia les que mostra en aquest temps –de tantes falses "glòries"–, l'amic Xuriguera, home d'una insubornable independència. I això és el que el perd en tant que escriptor entestat a no formar part de cap capelleta i a voler exercir de franc-tirador".

Durant els darrers anys Xuriguera, tot i que no deixà de banda gèneres com el teatre –*La joia de morir* (1980), *La ciutat nova* (1981) o *La veu del destí* (1983), redactades, però, a inici dels anys seixanta– o la historiografia –*Els destins de la ciutat de Lleida* (1981) i *Grans errors de la història de Catalunya* (1986)–, s'abocà al conreu de la literatura memorialística: a més, d'enllestir la publicació de *La vida d'en Joan Ventura* –l'última novel·la del cicle s'edità pocs mesos abans de morir– rescatà dos colpidors dietaris, escrits durant els darrers mesos del període bèl·lic i revolucionari i els primers de la seva marxa forçosa de Catalunya, *Diari del primer any de l'exili a França* (1981) i *Els núvols de l'Empordà* (1984), mentre que continuà escrivint el seu *Diari*, iniciat el gener de 1951 i conclòs, obligatòriament, el 6 d'octubre de 1987, un mes i deu dies abans del seu traspàs a Barcelona a causa d'una hemiplèxia.

No hi dubte que el temps posa les coses al seu lloc, i la prova més evident és que la recent celebració del centenari del naixement de Joan Baptista Xuriguera ha servit tant per esperonar la lectura i l'estudi de la seva interessant producció com per recuperar obres inèdites, introbables o oblidades. I, per tant, com es desprèn de les entrades del *Diari* de 1963 i de 1968 que hem reproduït en aquest article, la indiferència, l'aïllament i la soledat de què s'hi parla, per sort, han deixat de ser els trets que han caracteritzat fins fa poc la seva figura. En certa manera, el reconeixement que desitjava Xuriguera en vida finalment ha arribat. Amb tota probabilitat tard, com acostuma a passar sempre. Ara bé, el que no hi ha dubte és que es tracta d'un reconeixement del tot merescut.